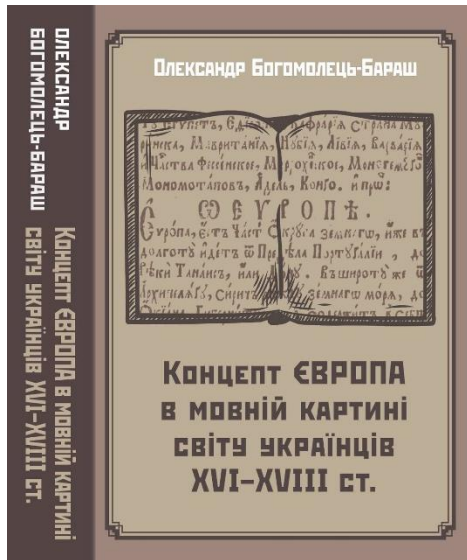

РЕЦЕНЗІЇ

**SCRIPTA MANENT: УЯВЛЕННЯ, ЗНАННЯ
І СТЕРЕОТИПИ ПРО ЄВРОПУ
В УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ XVI – XVIII СТОЛІТЬ
(ЛІНГВІСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА)**

doi: 10.12958/2227-2631-2025-2-52-143-148

Рецензія на монографію: Богомолець-Бараш Олександр. *Концепт Європа в мовній картині світу українців XVI – XVIII ст.*: монографія. Київ: Майстер книг, 2025. 336 с.

Наталія Багнюк,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології

Українського католицького університету,
в. о. завідувача відділу української мови

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6821-2227>

Рецензування монографії Олександра Богомольця-Бараша «*Концепт Європа в мовній картині світу українців XVI – XVIII ст.*» (Київ: Майстер книг, 2025, 336 с.) засвідчує, що дослідження має виразний міждисциплінарний характер, адже висвітлює історію становлення цього концепту у свідомості тогочасних українців на підставі спостережень за функціонуванням вербалізаторів, що складають ядрову, приядрову й периферійну зони концепту *Європа*.

При компонуванні матеріалу за проблемно-хронологічним принципом звернено увагу на теоретичні передумови й засади вивчення концепту *Європа*, а також на культурно-історичний контекст, який визначав тенденції формування цього концепту (розділ I). Рецензентка відзначає детальний аналіз особливостей мовної репрезентації ядрової, приядрової та периферійної зон концепту *Європа* в аналізованому масиві джерел XVI – кінця XVII ст. (розділ II) та кінця XVII – XVIII ст. (розділ III). Позитивно оцінено те, що аналізовану працю наповнено багатим джерельно-довідковим апаратом, який містить перелік лексикографічних і енциклопедичних праць, джерел ілюстративного матеріалу із опублікованих пам'яток XVI – XVIII ст. та із картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», яку автор ретельно опрацював, виконуючи дослідження. Бібліографічний апарат монографії вмістив понад 340 позицій наукових праць українською та іноземними мовами, зокрема й найновіших, що, безумовно, викликає інтерес дослідників ранньомодерного й барокового дискурсів. Видання має незаперечну цінність для дослідників різних галузей гуманітарної науки, адже подає інформацію про найрізноманітніші аспекти повсякдення, політичного, культурного та духовного життя тогочасних українців, а також багатий мовний матеріал, який суттєво доповнив ранньомодерний і бароковий дискурси, увиразнивши важливі його поняття.

Ключові слова: концепт Європа, ядро, приядрова і периферійна зони концепту, ранньомодерний і бароковий дискурси.

Bahniuk Nataliia. Scripta Manent: Perceptions, Knowledge and Stereotypes about Europe in Ukrainian texts of the 16th – 18th centuries (linguistic perspective). Review of the monograph: Oleksandr Bogomolets-Barash. The Concept of EUROPE in the Linguistic Picture of the World of Ukrainians of the 16th – 18th Centuries: Monograph. Kyiv: Master of Books, 2025, 336 p.

Review of the monograph by Oleksandr Bogomolets-Barash “The Concept of EUROPE in the Linguistic Picture of the World of Ukrainians of the 16th – 18th Centuries.” (Kyiv: Master of Books, 2025, 336 p.) testifies that the study has a distinct interdisciplinary character, as it highlights the history of the formation of this concept in the minds of contemporary Ukrainians based on observations of the functioning of verbalizers that make up the core, near-core and peripheral zones of the concept of Europe. When arranging the material according to the problem-chronological principle, attention was paid to the theoretical prerequisites and principles of studying the concept of Europe, as well as to the cultural and historical context that determined the trends in the formation of this concept (section I). The reviewer notes a detailed analysis of the features of the linguistic representation of the core, near-core and peripheral zones of the concept of Europe in the analyzed array of sources

of the 16th - late 17th centuries (section II) and the late 17th – 18th centuries (section III). It is positively assessed that the analyzed work is filled with a rich source and reference apparatus, which contains a list of lexicographic and encyclopedic works, sources of illustrative material from published literary monuments of the 16th - 18th centuries. and from the card index of the “Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th – first half of the 17th century”, which the author carefully processed while carrying out the research.

The bibliographic apparatus of the monograph contains more than 340 positions of scientific works in Ukrainian and foreign languages, including the most recent ones, which, of course, arouses the interest of researchers of early modern and baroque discourses. The publication has undeniable value for researchers of various branches of humanities, as it provides information about the most diverse aspects of everyday life, political, cultural and spiritual life of contemporary Ukrainians, as well as rich linguistic material, which significantly supplemented early modern and baroque discourses, clarifying its important concepts.

Keywords: concept of Europe, core, near-core and peripheral zones of the concept, early modern and baroque discourses.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Реконструкція минулого на підставі збережених джерел – прерогатива істориків. Водночас дослідницька праця із кількасотлітніми загадками й таємницями не можлива без комплексного мультидисциплінарного підходу. Отож давні тексти – писемні пам’ятки різних періодів – були й залишаються у статусі ключових «свідків» для студій з історії уявлень і знань, цінностей і настанов, повсякденних практик, звичаїв тощо. Документальна історія створила підґрунтя для наукової інтерпретації свідчень із залученням інструментарію філософії, політології, релігієзнавства, богослов’я, літературознавства, культурології, палеографії та ін. У цьому контексті промовистою видається аналогія, яку наводить Н. Дейвіс у вступі до фундаментальної праці «Європа: Історія» про розв’язок проблеми π (обрахунок співвідношення довжини кола і його діаметра), який запропонував Архімед: «Архімед знав, що довжина кола має бути десь посередині між сумою сторін квадрата, у який вписано коло, і квадрата, який вписано в коло. Неспроможний розв’язати задачу прямо, він зосередився на думці знайти приблизну величину, додаючи довжини сторін 99-бічного багатокутника, вписаного в коло. Що більше сторін він додавав до свого багатокутника, то більше той наближався до форми

кола. Тож хочеться сподіватись: що більше буде джерел висвітлення, то меншим буде розрив між реальною минувиною і спробами істориків відтворити її» (Дейвіс, 2001, с. 20 – 21). Доповнюючи висновок відомого англійського історика, зауважимо: що більш багатоплановою буде дослідницька оптика в роботі з історичними документами, то чіткішими й більш структурованими будуть знання про минуле.

Історично-лінгвістичні дослідження давніх текстів посідають важливе місце серед ретроспективних студій, адже мовні факти слугують не лише підтвердженням поширення тих чи тих феноменів у минулому, а й свідченням їхньої еволюції та/або трансформації в мовному просторі й у суспільній свідомості. Ще одне влучне образне порівняння наводить Н. Дейвіс: «Завдання історика можна ще порівняти з працею фотографа, чия статична двовимірна фотографія ніколи не відтворить рухливого тривимірного світу. [...]. Розвинувши це порівняння, можна сказати, що у фотографії (де подібність до правди є метою) можна істотно посилити правдивість зображення, збільшивши кількість знімків одного предмета. Багато знімків у різних ракурсах, з різними об'єктивними, фільтрами і плівками можуть зменшити вузьку вибірковість однісінького знімка. Як відкрили виробники кіно, багато кадрів, знятих послідовно, створюють непогану імітацію часу і руху. Тож і “повну історію” можна відтворити тільки тоді, коли історики поєднують результати вивчення якомога ширшого спектра джерел. Наслідок ніколи не буде досконалим, але кожен новий ракурс і кожна нова методика допомагають висвітлити частини, які разом становлять ціле» (Там само, с. 21). Немає сумнівів у тому, що лінгвістичний інструментарій має доведену ефективність для деталізованого «наближення» минулого, і саме вивчення національної мовної картини світу із фокусом на ключових її концептах, як-от концепт *Європа* в дослідженні Олександра Богомольця-Бараша, набуває особливого значення для формування «доказової бази», тим більше, що історики свідомі того, наскільки вибірково-фрагментарними були спроби відтворити європейську минувшину (Там само, с. 9). До того ж, те, як тогочасні українці сприймали й називали близькі й далекі фізичні та ментальні простори, не менше свідчить про них, аніж себеназивання; певною ж мірою сприйняття *іншого* свідчить і про себепізнання.

Монографічне дослідження Олександра Богомольця-Бараша «Концепт Європа в мовній картині світу українців XVI – XVIII ст.» має виразний міждисциплінарний характер, адже висвітлює історію становлення цього концепту у свідомості тогочасних українців власне на підставі спостережень за функціонуванням вербалізаторів, що складають ядрову, приядрову й периферійну зони концепту *Європа*. Багатим матеріалом для дослідження слугували різножанрові пам'ятки української мови XVI – XVIII ст. з увагою до їхньої територіальної належності й стилю. Зокрема майже 50% охопленого дослідженням матеріалу становлять тексти наукового стилю (хроніки, лікарські й

господарські порадики, граматики та лексикони тощо). Окрім цього, у фокусі дослідження перебували тексти епістолярного, офіційно-ділового й конфесійного стилів, меншою мірою – через об'єктивні причини – пам'ятки художнього й розмовного стилів.

Монографію скомпоновано за проблемно-хронологічним принципом з увагою до теоретичних передумов і засад вивчення концепту *Європа* та культурно-історичного контексту, який визначав тенденції формування цього концепту (розділ I), із детальним аналізом особливостей мовної репрезентації ядрової, приядрової та периферійної зон концепту *Європа* в аналізованому масиві джерел XVI – кінця XVII ст. (розділ II) та кінця XVII – XVIII ст. (розділ III). Працю доповнено багатим джерельно-довідковим апаратом, який містить перелік лексикографічних і енциклопедичних праць, джерел ілюстративного матеріалу із опублікованих пам'яток XVI – XVIII ст. та із картотеки «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.», яку автор ретельно опрацював, виконуючи дослідження. Бібліографічний апарат монографії вмістив понад 340 позицій наукових праць українською та іноземними мовами, зокрема й найновіших, що, безумовно, викликає інтерес дослідників ранньомодерного й барокового дискурсів. У зручний для читача спосіб унаочнено семантичний простір концепту *Європа* в українських пам'ятках XVI – XVIII ст. – розлога таблиця охопила тематичні блоки «Матеріальна культура», «Духовна культура», «Географія», «Історія», «Людина та соціум», «Релігія», у межах яких наведено засвідчені в пам'ятках вербалізатори – лексичні одиниці на позначення європейських міст і країн, етноніми й катойконіми, прикметниково-іменникові словосполучення на позначення історичних земель, країн, міст, природних об'єктів ландшафту, європейських мов, релігійних і культових понять, подій тощо, реалій, як-от: тканин, одягу, грошових одиниць, предметів побуту та ін. До вербалізаторів концепту *Європа* Олександр Богомолець-Бараш зараховує всі лексичні, синтаксичні і фразеологічні засоби, «за допомогою яких концепт об'єктивується в мові» (с. 234). Кожне найменування паспортизоване точною вказівкою на писемну пам'ятку або кілька пам'яток, де зафіксовано відповідні слововживання, і на місце й рік (якщо рік не відомий, то на століття) її створення. Індекс слів і словосполук (1001 од.), охоплених дослідженням, не лише слугує інструментом для швидкого пошуку потрібної інформації, а й дає змогу переконатися в тому, як європейський контекст широко представлений у джерелах ранньомодерного й барокового періодів української історії, що промовисто підтверджує тезу автора монографії: «Україна поділяла з Європою не лише континент, а передусім культуру й цінності, які формувалися впродовж тривалого часу» (с. 15); *Європа* «належить до ключових концептів концептуальної і, відповідно, мовної картини світу українців» (с. 234), і в ранньомодерну добу українці впевнено позиціонували себе як частину *світу європейського*.

Книжка Олександра Богомольця-Бараша «Концепт ЄВРОПА в мовній картині світу українців XVI – XVIII ст.» уперше системно представила багатий мовний матеріал, який суттєво доповнив ранньомодерний і бароковий дискурси, увиразнивши важливі його поняття. Видання має незаперечну цінність для дослідників різних галузей гуманітарної науки, адже подає інформацію про найрізноманітніші аспекти повсякдення, політичного, культурного, духовного життя тогочасних українців. Водночас таке дослідження актуалізує потребу й перспективи подальших порівняльних студій, які дадуть змогу окреслити аналізований концепт у зіставленні його вербалізаторів у європейських мовах і діалектах із залученням даних історичних словників, мовних атласів і ширшого кола писемних пам'яток.

Література

Дейвіс, Норман (2001). Європа: Історія / Перекл. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 1463 с.

Рецензія надійшла до редакції 22.10.2025 р.

Прийнято до друку 06.11.2025 р.